

EVREN BALTA • Tedirginlik Çağı

EVREN BALTA Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunu. ODTÜ Sosyoloji'de yüksek lisans yaptıktan sonra, Columbia Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ikinci bir yüksek lisans yaptı. 2007 yılında City University of New York, The Graduate Center'da siyaset bilimi doktorasını tamamladı. Halen Özyeğin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi. *Türkiye'de Devlet, Ordu ve Güvenlik Siyaset* (ed., İsmet Akça ile beraber, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010); *Küresel Güvenlik Kompleksi* (İletişim Yayınları, 2012), *Küresel Siyasete Giriş* (ed., İletişim, 2014) ve *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku İle Komşuluk* (ed., Gencer Özcan ve Burç Beşgül ile beraber) isimli kitapları bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 2811 • Birikim Kitapları 31

ISBN-13: 978-975-05-2729-6

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora - Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Jules Gauthier, "Halep", 2017

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EVREN BALTA

Tedirginlik Çağı

Şiddet, Aidiyet
ve Siyaset Üzerine

Ece için...

"Hayatı mümkün kılan tek şey
kalıcı ve dayanılmaz bir belirsizliktir:
bir sonra ne olacağını bilmemektir."

– URSULA LE GUINN

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....9

GİRİŞ

ÇAĞIMIZIN BİR RUHU VAR MI?

Tedirginlik Çağında Siyaset.....11

BİRİNCİ KISIM

Şiddet Üzerine

1 ÜÇÜNCÜ BİR DÜNYA SAVAŞINA DOĞRU MU?

Yeni Savaşlar, Yeni Dünya.....31

2 İŞİD NEDEN GÜÇLENDİ?

Küresel Çağın Yeni Şiddet Aktörleri.....49

3 İNTİHAR SALDIRILARI NEDEN OLUR?.....67

İKİNCİ KISIM

Aidiyet Üzerine

4 VATANDAŞLIK BİÇİM Mİ DEĞİŞTİRİYOR?

Küresel Dünyada Vatandaşlık Piyasaları

(ÖZLEM ALTAN OLCAY ile birlikte).....81

5 BÜYÜK GÖÇ DALGASINI NASIL ANLAMALIYIZ?	
Yerinden Edilenler ve Tedirginlik Çağı	95

ÜÇÜNCÜ KISIM

Siyaset Üzerine

6 POPÜLİST HAREKETLERİ NASIL AÇIKLAYABİLİRİZ?	
Küresel Çağda İktidar ve Protesto	
(SOLİ ÖZEL ile birlikte).....	107
7 YÜKSELEN BATI KARŞITLIĞININ	
NEDENLERİ NELERDİR?	131
8 VERGİ CENNETLERİ NEDİR?	
Küresel Sermayeye Güneşli Mekanlar	145
9 SOSYAL MEDYA SİYASETİ NASIL ETKİLER?	157

DÖRDÜNCÜ KISIM

Tedirginlik Çağında Türkiye

10 BİR DEVİR BİTERKEN DIŞ POLİTİKA	177
11 DARBE NEDEN OLUR?	185
12 TÜRKİYE'NİN OTORİTER SİYASAL SİSTEMİ	
KALICI MI?	201
SONUÇ YERİNE	
21. YÜZYILDA KOLEKTİF KİMLİK VE EYLEM	215
KAYNAKÇA	231

TEŞEKKÜR

Yazmak benim için her zaman kendimi güvende hissetmediğim bir dünyada anlamanın ve öngörebilmenin evrenine bir çapa atmak anlamına geldi. Bu kitaptaki yazıların büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin dünya ile birlikte büyük bir türbülansa kapıldığı bir dönemde yazıldı. Sosyal bilim alanında yazıp çizen pek çok kişinin kendi uzmanlık alanına kapıldığı, büyük sorular ve bunların birbiriyle bağlantısı üzerine yazmanın (hele de aynı kişinin yazmasının) neredeyse bir günah sayıldığı bir dönemde büyük soruları bir araya getirmeye çalışan bir kitap bu. Bütün risklerine rağmen birbiri ile bağlantısız gibi görülen soruları aynı kapağın altında sorabilme cesareti belki de bu kitabın tek iddiası. Günahı boynuma!

Her kitap onlarca kişiye teşekkürü gerektirir. Herkesten önce buradaki yazıların büyük bir çoğunluğunu okuyan, fikir veren, beni cesaretlendiren Barış Özkul'a teşekkür etmek isterim. Haftalık yazdığım dönemlerde yazı yazmanın temposunu benim için rahatlatan ve bunu keyifli bir meşgaleye çeviren onun dostluğu ve desteği oldu. Bu kitapta yer alan

denemelerden birini de birlikte yazdığım Özlem Altan Olcay bu kitabı baştan sona okuyan bir başka kişi. Özlem yıllar boyunca sadece bana çok iyi bir dost olmakla kalmadı, aynı zamanda hem öğrencilik hayatımda hem de öğrencilik hayatımın bittiği yıllarda benim için hep kendimi geliştirebileceğim bir öğretmen oldu. Soli Özel ile popülizm yazısını birlikte yazdık. Bu kitabı yazarken okuduğum pek çok kitabı/çalışmayı da bana o önerdi. Bitmek bilmeyen entelektüel enerjisi ve merakı bu kitabın olabileceğinden daha iyi bir metin haline gelmesini sağladı. Tanıl Bora buradaki kimi yazıları yazmam konusunda beni cesaretlendiren kişidir. Onun sorduğu sorular her zaman hangi yoldan yürüyeceğim konusunda bana rehberlik etti. Kerem Ünüvar bugüne kadar yazdığım her şeyi her zaman destekledi. Betül Baki ise kitabın bütün düzeltmelerini ve son okumasını yaparak her yazarın en büyük kâbusu olan bir yükü sırtlandı. Hepsine bu kitaba verdikleri katkı için teşekkür borçluyum.

Defne'cim bir gün bu kitabı sıkılmadan okuyacak kadar büyüdüğünde umarım yazdıklarımı beğenirsin. Buradaki her satırın arkasında senin de içinde olduğunu bildiğim ve sen içinde olduğun için bana artık bambaşka gelen bir dünya var.

Ece'cim bu kitap senin için. Bu kitap dâhil bugüne kadar yazdığım her şeyi her zaman ilk okuyan sen oldun. Sen olmasaydın bu kitap olmazdı. Sana en çok bana hayatın sadece kendi yaşamımızdan ibaret olmadığını öğrettiğin için teşekkür ederim. Başkalarına dokunmayı ve en umutsuz günde bile ortak iyi için bir şeyler yapmayı senden öğrendim. Pusulam oldun her zaman. Müteşekkirim.

ÇAĞIMIZIN BİR RUHU VAR MI? Tedirginlik Çağında Siyaset

Bildiğimiz dünya bugün büyük bir dönüşümün içinde. Etrafımızda olan bitenler bir yandan olağanüstü bir şekilde kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanağı vaat ediyor. Tanımadığımız insanlarla etkileşim kuruyor, daha fazla seyahat ediyor, uzak diyarlarda neler olduğu hakkında daha çok bilgi sahibi oluyoruz. Avrupa Birliği'nin dönüşümü de, Amerikan başkanlık seçimleri de, Yunanistan'daki borç krizi de bizi ilgilendiriyor. Ama öte yandan her şey sanki kontrolümüz dışında bizi büyük bilinmeze sürüklüyor. Sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir dönüşüm bu sanki.

Matematikçi John Allen Paulos, insan hayatında ve toplumların ortak tarihinde belirsizliğin var olan tek kesinlik olduğunu ve onun yarattığı güvensizlik hissi ile nasıl yaşanacağını bilmenin de tek güvenlik olduğunu yazar.¹ Belirsizlik ilkesi sadece insan toplumlarının değil, fiziğin de en ünlü fikirlerinden biridir. Bu ilke bize doğada hiçbir zaman

1 John Allen Paulos, *A Mathematician Plays The Stock Market* (New York: Basic Books, 2007), s. 5.

açık ve keskin yasaların olmadığını, bildiklerimizin her zaman bir sınırı olacağını ve tümüyle öngörülebilir bir geleceğin mümkün olmadığını söyler.²

Tıpkı fizikte olduğu gibi insan hayatında da belirsizlik hem var olan tek gerçek hem de güvensizliğin en temel nedenidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarının yarattığı belirsizlik ve güvensizlikte yazan filozof Hannah Arendt, insan eyleminin yarattığı sonsuz olasılıklardan bahseder. İnsan eylemi, der Arendt; doğası gereği öngörülemezdir. Bir eylemin sonuçlarının ne olacağını hiçbir zaman önceden bilemeyeceğimiz için de belirsizlik okyanusunda sadece birkaç tahmin edilebilirlik adası vardır.³ Belirsizlik ürkütücü olduğu kadar, içerisinde bir umut da taşır. Her şey kötüye giderken her şeyin iyiyeye gidebileceğine dair bir umudu barındırır. O yüzden Ursula le Guinn'in dediği gibi çekilmez sandığımız zamanlarda hayatı çekilebilir kılan tek şeydir. Her şey değişebilir. Hiçbir şey önceden belirlenmiş ve bilinebilir değildir.

Belirsizlik insanlık tarihi kadar eski olduğu kadar, tarihsel ve toplumsal olarak yaşantılanması farklılaşan bir değişkendir de. Belirsizliğin yarattığı kırılma ve güvensizlik hissi, dönemin koşullarına, deneyimlediğimiz eşitsizliğin boyutlarına, sahip olduğumuz yaşam şansına ve etrafımızdaki sosyal ağların gücüne bağlı olarak değişir. Bir diğer deyişle belirsizlik ile baş etme kapasitemiz toplumsal ve bireysel sahip olduğumuz kaynaklarla doğrudan bağlantılıdır.

Peki, ekonomik koşullar, kurumlar ve sosyal bağlarda dönüşüm belirsizlik hissini nasıl etkiler? Korku ve güvensizliğin dönüşümü şiddet ve siyasetin dönüşümü ile nasıl ilişkilendirilebilir? Korku ve güvensizliğe, farklı kaynaklara sa-

2 Alok Jha, "What is Heisenberg's Uncertainty Principle?", *The Guardian*, 10 Kasım 2013, <https://www.theguardian.com/science/2013/nov/10/what-is-heisenbergs-uncertainty-principle>.

3 Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: University of Chicago Press, 1958/2013), s. 244.

hip topluluklar nasıl yanıt vermektedir? Elinde olanları da kaybetme korkusuyla yaşayanlar hangi tür baş etme biçimleri kullanmaktadırlar? Değişen şiddet biçimleri ile artan güvensizliğin ilişkisi nedir? Kentsel yaşamın dokusu dünyanın her yerinde intihar bombaları ile dönüşürken toplum olmayı sağlayacak ilkeler nelerdir? Giderek bireyselleşen bir dünyada ait olma biçimleri nasıl dönüşüme uğramaktadır? Elinizdeki bu kitap bugünün toplumunun nasıl bir dönüşümden geçtiğine bu sorular üzerinden yanıt arıyor.

Belirsizlik ve güven kaybı

Richard Sennett'e göre insanlık tarihinin tamamında insanlar savaş, açlık ya da diğer büyük felaketler nedeniyle hayatlarını aniden değiştirmeleri ve hayatta kalabilmek için uyum yeteneklerini geliştirmeleri gereken durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bugün yaşadığımız belirsizlik duygusunun ve durumunun ayırıcı yanı ise belirsizliğin herhangi bir küresel felaket olmaksızın varlığıdır. Gündelik hayatın her anının belirsiz olması ve istikrarsızlığın yeni istikrar durumu haline gelmesidir.⁴ Üstelik insan toplulukları ilk kez bu kadar geniş bir ölçekte bireysel, ulusal ve küresel tehditler hakkında bilgi sahibidir.

Bugün var olan belirsizliğin bir başka boyutu ise umut ilkesi ile birlikte var olmamasıdır. İlerleme fikrinin kaybı, kurumların çürümesi ve artan eşitsizlik; belirsizliği korkutucu bir ihtimale dönüştürür. Bir gün daha fazlasına sahip olabileceğimiz bir gelecek hayali, yerini bir gün elimizdekileri de kaybedebileceğimiz ve kaybettiğimizde bizi koruyacak hiçbir toplumsal sigortanın olmadığı korkutucu bir gelecek tasavvuruna bırakmıştır.

4 Richard Sennett, *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in New Capitalism* (New York: W.W. Norton & Company, 1998).

Zygmunt Bauman, karşı karşıya kaldığımız bu yeni belirsizlik durumuna “sıvı modernite” der. Sıvı modernitenin en belirleyici özelliği sosyal ilişkiler ve kurumların katılaşıp eriyen kadar zaman bulamıyor olmasıdır. Geçici ilişkiler ve kurumlar o kadar egemen hale gelmiştir ki eylemler, düşünceler ve uzun vadeli yaşam planları için referans çerçeveleri kaybolmuştur. İnsanlar giderek daha fazla oranda parçalanmış, kısa vadeli projelerin ve gündelik hesapların arka arkaya eklemlendiği hayatlar yaşamaktadırlar. Bu türden parçalanmış yaşamlar bireylerin esnek ve uyumlu olmasını; daha fırsatlar peşinde koşmasını, taahhütlerine uymamaktan pişman olmamasını ve sadakat gibi değerlere çok da önem vermemesini gerektirir. Günümüzün bireyi, her şeyi hak ettiğini düşünen pompalanmış bir özgüven algısı ile yarın bile başına ne geleceğini bilmediği aşırı bir kırılabilirlik arasında gidip gelir.⁵

Sıvı modernitede birey her zaman kronik bir belirsizlik varsayımıyla hareket etmelidir. Bu belirsizlik durumunda kendisine en az zararı verecek eylemleri planlamalı, her hareketinden önce muhtemel kazanç ve kayıplarını hesaplamalıdır. Alain Peyrefitte, bütün frenleri boşalmış ve başıboş bırakılmış bir piyasa mantığının insanın yaşama tutunmasını sağlayacak üç temel güvenlik mekanizmasını tamamen ortadan kaldırdığını söyler. İnsanlar artık ne kendilerine, ne başka insanlarla birlikte (evlilikten başka bir toplum hayaline kadar uzanan bir yelpazede) ortaklaşa inşa edilebilecek bir geleceğe ne de medyadan siyasi partilere kadar gündelik hayatımızı düzenleyen kurumların gücüne ve samimiyetine güvenmektedir.⁶

5 Zygmunt Bauman, *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty* (Cambridge: Polity, 2006).

6 Zygmunt Bauman, “Identity in the Globalising World”, *Social Anthropology* 9, no. 2 (2001): 121-129.

Günümüz toplumları, bir yandan da bir kolektifin içinde kendimizi güvende hissetmemizi sağlayacak bütün mekanizmaları tek tek yıkmaktadır. Aile bağları zayıflamakta, kişinin güvenliğinden ve geleceğinden sorumlu olan sosyal devletin parasız (ve kaliteli) eğitim ve sağlık gibi en temel hizmetleri bütün dünyada ya tamamen ortadan kalkmakta ya da ciddi bir biçimde bu mekanizmaların içi boşaltılmaktadır. Bu durum kişilerin elindeki kolektif güvence mekanizmalarını alarak, geleceğe dair belirsizlik ve endişeyi artırmaktadır.⁷ Belirsizlik ve güven(ce)sizlik ise hayatın getireceği risklerle aşırı derecede meşgul olmamızı gerektirir. Ulrich Beck'e göre de belirsizlik ve güven(ce)sizliğe bağlı kırılmanın artmasının nedeni kişinin sadece kendi hayatından tamamen sorumlu olarak görülmesi ile yakından ilgilidir.⁸ Sosyal bağlarından kopmuş, toplumsal olarak güvencesizleşmiş, her yeni duruma hızla adapte olmak zorunda kalarak referans noktalarını yitirmiş esnek ve yalnız bir insanlık durumudur bu.

Kalıcı ve sürekli bağların kaybı

Richard Sennett güvencesizliğin en çok istihdam alanında kendini hissettirdiğini ve kişinin duygusal yaşamından gündelik tercihlerine kadar hayatının her noktasını pek derinden etkilediğini yazar. Günümüz piyasası 20. yüzyıl boyunca görece de olsa bir biçimde var olan "istikrarlı bir iş" temeline dayanan geleneksel iş kalıplarını aşındırmıştır.⁹ Hemen bütün sektörlerde tamamen kişisel performansa dayanan kısa dönemli iş kontratları bir norm haline gelmektedir. Bu-

7 Sennett, *The Corrosion of Character*.

8 Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity* (Londra: Sage Publications, 1992).

9 Sennett, *The Corrosion of Character*.

gün, yaşam boyu istihdam sistemi ile ünlü Japonya'da bile, iş gücünün üçte biri geçici kontratlarla istihdam edilmektedir. Dünyanın her yerinde bir, en fazla iki kurumun merdivenlerinde adım adım yükselen geleneksel kariyer kalıpları kaybolmaktadır. Üniversiteden yeni mezun bir genç kendi yaşamı boyunca onlarca kere iş değiştirmeye ve çalışma hayatı boyunca becerilerini sürekli yenilemeye kendini hazırlamak zorundadır.¹⁰

Üstelik yeni ortaya çıkan teknolojiler pek çok meslek kolunu etkilemekte ve kişilerin yapabildiği meslekleri kalıcı olarak ortadan kaldırmaktadır. Otomasyonun (robotlar ya da yapay zekâ aracılığıyla) gelecek beş yıl içinde gelişmiş kapitalist ülkelerde işlerin %6'sını tamamen ortadan kaldıracığı tahmin edilmektedir.¹¹ Üstelik ortadan kalkan bu işler sadece düşük ücretli, kalifiye olmayan, güvencesiz işler değildir. Gazetecilikten sigortacılığa, inşaat sektöründen taksici şoförlüğüne pek çok iş otomasyon süreçlerinin tehdidi altındadır.

Artan eşitsizlik, güvencesizlik ve yeni teknolojiler bizi giderek daha fazla oranda sürekli bir gelecek endişesi duyduğumuz bir yaşama mahkûm ederken, kişilere kurumlar ve piyasa dışında alternatif bir güvenlik ağı sağlayabilecek aile, yakın toplumsal bağlar gibi koruma ağları da giderek zayıflamaktadır. Bir zamanlar bir tür gelecek sigortası işlevi gören evlilik kurumu bile uzun bir süredir artık ortak yaşam taahhütlerinin her an bozulabileceği, riskli ve çoğu zaman kişisel arzu ve mutluluğun karşılandığı bir kuruma dönüşmüştür.¹² *Sıvı Aşk* kitabında Bauman, Sigmund Freud'un

10 Barbara Misztal, *The Challenges of Vulnerability: In Search of Strategies for a Less Vulnerable Social Life* (New York: Springer, 2011), s. 70.

11 Harriet Taylor, "AI will Eliminate 6 percent of the Jobs in Five Years, Says Report", *Cnbc-e*, 12 Eylül 2016, <https://www.cnbc.com/2016/09/12/ai-will-eliminate-six-percent-of-jobs-in-five-years-says-report.html>.

12 Bauman, *Liquid Times*.

yazdığı döneme egemen olan “baskı kültürünün” yerini nasıl bugünün “arzu kültürüne” bıraktığını anlatır.¹³ Sadakat ve fedakârlık gibi değerlerin modasının geçtiği, arzularının gerçekleşmesi için sabır ve emek göstermeyen bir toplum durumudur bu. Bölümlerden, parçalardan, endişe ve güvencesizlikten oluşan bir toplumda insan kimlik ve yaşam öyküsü anlatısını geliştirme imkânı edinemez.¹⁴

Böylesi bir toplumda uzun dönemli bağlar, kişisel taahhütler, verilen sözler hep kişinin kendi arzularına ve mutluluğuna bağlı görülür. Modern toplum bize hepimizin kendi geleceğinden sorumlu olduğu, herkesin kendi hayatını istediği biçimde şekillendirebileceği ve kontrol edebileceği varsayımına dayanan son derece güçlendirilmiş bir bireysellik pompalar. Anında zevk alma arzusu, ötekini hiç gözetmeyen bir kendini gerçekleştirme kültürü Daniel Bell’e göre toplumun altını her gün daha fazla oymaktadır.¹⁵ Pankaj Mishra *Öfke Çağı* adlı kitabında kişinin kendi ellerinde olduğuna mutlak bir inanç besleyen ve arzusunun bireysel arzuların gerçekleştirilmesini hayatın ana hedefi olarak gören Amerikan tarzı bir bireyselciliğin bugün bütün dünyada egemen bireysellik haline geldiğinden bahseder.¹⁶ Bu dünya, kişilerin toplumsal işbirliğinden ziyade bireysel tercih yoluyla kaderlerini şekillendirmesinin tek mümkün yol olduğunu varsayar.¹⁷

Nitekim başarılı birey, gelecekteki riskleri iyi değerlendiren ve ortaya çıkabilecek bütün dönüşüm ve tehdit beklen-

13 Zygmunt Bauman, *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds* (Cambridge: Polity, 2003).

14 Sennett, *The Corrosion of Character*.

15 Daniell Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism* (New York: Basic Books, 1976).

16 Pankaj Mishra, *Age of Anger: A History of the Present* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2017).

17 Carol Vincent ve Stephan J. Ball, “‘Making up’ the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions”, *Sociology* 41, no. 6 (2007): 1074.

tilerini hesaba katarak kendisinin ve ailesinin hayatına en iyi yatırımları yapan bir şirket gibidir.¹⁸ Topluluk içinde daha önceden kolektif tanımlanmış olan fırsatlar ve riskler, şimdi kişiler tarafından değerlendirilmeli ve karar verilmelidir.¹⁹ Gelecek artık pek çoğumuz için parlak ve umut verici bir zaman değildir, gelecek aşılması gereken bir dizi zorluk içeren ve sürekli bugünden yönetilmesi gereken bir endişe mekânıdır. Şimdi, sürekli olarak gelecekteki tehditleri bertaraf etmek üzerinden kurulur.²⁰ Tıpkı bir şirket gibi bireyin kendi hayatıyla ilgili bugün aldığı kararlar ve yaptığı yatırımlar gelecekte ya yıkımına ya da başarısına neden olacaktır. Böylesi bir toplumda kontrol başarının anahtarı olarak görülür. Hayat giderek kontrolümüzden çıkarken, yeterince istersek (ve olumlu düşünersek) her şeyi kontrol edebileceğimiz fantezisi “self-help” (kendi kendine yardım – başının çaresine bakma) kültürü yoluyla sürekli pompalanır.

Yaşadığımız her tür talihsizliğin kendi başarısızlığımızdan kaynaklandığına inanan, yoksulluğumuzun ya da yoksunluğumuzun temel sebebinin “içindeki beni” yeterince ortaya çıkarmamaktan kaynaklı olduğuna emin, en çok satan kitapların hep kişisel gelişim kitapları olduğu bir “kendi kendine yardım” toplumdur bu. “Kendine yardım etmeye kimse yardım etmez” söyleminin “kendine yardım etsen de sana yardım etmem” söylemine dönüştüğü bir toplumdur. Böylesi bir toplumda bugün yüz yüze olduğumuz en önemli meselelerden birisi hem toplumsal hem de bireysel olarak belirsizlik ve güvencesizlikle baş etme kabiliyetimizdeki büyük krizdir.

18 Carol Ekinsmyth, “Mothers’ Business, Work/Life and the Politics of ‘Mumpreneurship’”, *Gender, Place & Culture* 21, no. 10 (2014): 1230-1248.

19 Evren Balta ve Özlem Altan-Olcay, “Born in the U.S.A.: Citizenship Acquisition and Transnational Mothering in Turkey”, *Gender, Place & Culture* 24, no. 8 (2017): 1204-1223.

20 Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Cambridge: Polity, 2000).